

het The Onion Router (TOR) netwerk.⁶³ Een blokkeringsmaatregel heeft met inzet van deze technieken daarom geen effect. Wel moeten internetgebruikers engszins technisch onderlegd zijn om van de omzeilingsmaatregelen gebruik te maken.

DNS-filter

Een Domain Name System (DNS)-server zorgt ervoor dat bij het invoeren van een domeinnaam deze automatisch wordt doorverwezen naar het IP-adres van het systeem waarop de bestanden (website) van dat domein staan. DNS-servers over de hele wereld communiceren onderling om deze gegevens constant up-to-date te houden. Zij leveren daarom een service die essentieel is voor een gebruikersvriendelijk en goed functionerend internet.

Bij een DNS-filter voor illegale kansspelwebsites vertaalt de DNS-server van een ISP de domeinnaam niet meer naar het IP-adres van de desbetreffende kansspelwebsite. Wanneer een burger een bepaald domein probeert te bezoeken via zijn webbrowser kan deze eventueel omgeleid worden naar een voorlichtingswebsite.

Een DNS-filter kan op zichzelf eenvoudig worden omzeild. Internetgebruikers kunnen van openbare en ongefilterde alternatieven zoals OpenDNS of Google Public DNS gebruik maken en daarmee is de desbetreffende website toch automatisch opvraagbaar. Ook zou het IP-adres van de website simpelweg in de adresbalk van webbrowser kunnen worden ingevuld teneinde toegang te verschaffen tot de website. Daarom gaat zal een effectieve DNS-filter in de praktijk toch vaak gepaard moeten gaan met een blokkade van een (of meerdere) IP-adres(en). Ondanks de filtermaatregelen zou de website bereikbaar kunnen blijven via alternatieve domeinnamen.

Een ander belangrijk bezwaar tegen een DNS-filter dat wel wordt genoemd is dat in dit geval op last van de overheid wordt geknoeid met de vitale DNS-infrastructuur. Toch wordt de maatregel in de praktijk echter ook al door ISP's sporadisch ingezet in verband met de bestrijding van spam en ander ongewenst internetverkeer. Het argument dat de maatregel het zogenaamde DNSSEC systeem (een soort tussenlaag dat de authenticiteit van de opgevraagde website garandeert) bedreigt is volgens specialisten van Fox-IT echter niet zo groot als wel wordt voorgedaan.

Indien ondanks de nadelen toch wordt gekozen voor een filtermaatregel, ligt het in de rede beide filtermaatregelen alleen toe te passen op buitenlandse websites, aangezien websites die in Nederland worden gehost in eerste instantie (slechts) met een NTD-procedure voor Nederlanders ontoegankelijk kunnen worden gemaakt.

Mag een filterverplichting aan internet service providers worden opgelegd?

Door ISP's wordt beargumenteerd dat een filtermaatregel in strijd is met artikel 15 van de Richtlijn elektronische handel (geïmplementeerd in artikel 6:169c BW).⁶⁴ De provider zou te veel als politiegagent moeten optreden in plaats van 'doorgeefluik'.⁶⁵ Uiteindelijk kan het Hof van Justitie pas echt uitsluitsel geven over de vraag of een filterverplichting rechtens kan worden opgelegd. In elk geval is in de Scarief/Sabam-zaak door het Hof van Justitie opgemerkt dat een generiek filter

⁶³ Zie ook W.P.H. Stöl e.a., *Filteren van kinderporno op internet, een verkenning van technieken en reguleringen in binnen- en buitenland*, WODC, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2008. Beschikbaar via: http://woc.nl/images/1616_vollledige_text_tcm04-11715.pdf (laatst geraadpleegd op 12 maart 2012).

⁶⁴ Meer specifiek artikel 15 van de Richtlijn inzake elektronische handel (2000/31/EG).

⁶⁵ Zie voor een gedetailleerd betoog van XS4ALL over een filterverplichting: <http://www.xs4all.nl/overxs4all/maatschappelijk/downloads/standpuntxs4all.pdf> (laatst geraadpleegd op 12 maart 2012).

op al het *peer-to-peer* verkeer bij een access provider in strijd is met het recht, onder andere omdat ook legale content wordt geblokkeerd en het *deep packet inspection* (DPI) vereist, waarmee een inbreuk wordt gemaakt op het recht op privacy in de zin van artikel 8 EVRM.⁶⁶ In deze zaak werd een te actieve houding van de ISP gevestigd met betrekking tot het stoppen van de auteursrechtsschendingen. Uit de zaak kan echter niet worden afgeleid dat een specifieke filterverplichting in geen geval aan een ISP zou kunnen worden opgelegd. Volgens het Hof moet het juiste evenwicht worden verzekerd tussen enerzijds het intellectuele eigendomsrecht van de rechthebbenden, de vrijheid van ondernemerschap, het recht op bescherming van persoonsgegevens en de vrijheid van informatie te verstrekken of te ontvangen.⁶⁷

De rechtbank Den Haag was in de BREIN vs Ziggo en XS4ALL-zaak van mening dat de specifieke filtermaatregel voor de website van The Pirate Bay de toets van Sarclet/Sabam doorstaat.⁶⁸ Uit de L'Oréal/Bay-zaak blijkt dat de rechter maatregelen kan gelasten waarbij specifieke websites geblokkeerd worden, maar ook tot het voorkomen van nieuwe inbreuken van deze aard.⁶⁹ Bij het blokkeren van IP-adressen en (sub)dominamen met betrekking tot The Pirate Bay hoeven niet alle gegevens van abonnees gecontroleerd te worden en de blokkade is beperkt tot inbreuken van een specifieke website. De rechtbank merkt ook nog op dat in artikel 6:196c lid 5 BW expliciet wordt bepaald dat de in het artikel opgenomen aansprakelijkheidsbeperkingen niet in de weg staan aan een rechterlijk verbod of bevel.⁷⁰

In de volgende paragraaf wordt de The Pirate Bay-zaak verder geanalyseerd, aangezien het de eerste zaak is in Nederland waar een filtermaatregel aan een ISP wordt opgelegd. De overwegingen van de rechtbank kunnen aanknopingspunten bieden bij de beslissing om al dan niet een wettelijke regeling voor een filtermaatregel van illegale kansspelwebsites mogelijk te maken.

Praktijkvoorbeeld: BREIN vs Ziggo en XS4ALL

In de recentelijk gewezen zaak BREIN vs. Ziggo en XS4ALL heeft de rechtbank Den Haag geoordeeld dat de website The Pirate Bay met bijbehorende IP-adressen en domeinnamen door de ISP's Ziggo en XS4ALL geblokkeerd moeten worden.⁷¹ Uit deze uitspraak blijkt dat voor het blokkeren van een dergelijke website een formeel wettelijke grondslag aanwezig moet zijn. Volgens de rechtbank ligt die bevoegdheid besloten in artikel 26d Auteurswet 1912 en artikel 15e Wet naburige rechten. Ook een bevel van de overheid om een website te blokkeren behoeft een formeel wettelijke grondslag op grond van artikel 10 EVRM.⁷² De zaak biedt een goed uitgangspunt voor de analyse of een filtermaatregel juridisch door de beugel kan.

⁶⁶ HvJ EU 24 november 2011, C-70/10, IEPF 2011/1124, (Sabam/Scarlet).

⁶⁷ Zie rechtsoverweging 46. In de eerdergenoemde zaak HvJ EU 16 februari 2012, C-360/10 (Sabam/Netlog) worden dezelfde overwegingen voor een generieke filterverplichting bij een hostingprovider gebruikt.

⁶⁸ Rb. Den Haag, 11 januari 2012, LNW BV0549 (BREIN/Ziggo en XS4ALL), r.o. 4.46: "Anders dan XS4ALL bevoegt, is de bevel tot blokkeren van IP-adressen en domeinnamen (sub)dominamen naar het oordeel van de rechtbank niet in strijd met artikel 15 lid 1 EVRM. De Richtlijn inzake elektronische handel" Beschikbaar via: <http://www.rechtspraak.nl/in-actueel/bv0549> (laatst geraadpleegd op 12 maart 2012).

⁶⁹ HvJ EU 12 juli 2011, C-324/09, LNW BR3605, (L'Oréal/Bay), r.o. 131.

⁷⁰ Zie rechtsoverweging 4.47.

⁷¹ Rb. Den Haag, 11 januari 2012, LNW BV0549 (BREIN/Ziggo en XS4ALL). In deze zaak ging het om 3 IP-adressen en meer dan 24 onderliggende domeinnamen. Stichting BREIN mag tevens toekomstige IP-adressen en domeinnamen aanleveren die samenhangen met The Pirate Bay en onrechtmatig zijn.

⁷² Zie ook WvPh, Stal e.a., *Filteren van kinderporno op internet, een verkenning van technieken en reguleringen in binnen- en buitenland*, Den Haag: Boom Juridische uitgeverij 2008. Beschikbaar via: http://wvph.nl/images/1616_volledege_tekst_tcm44-117157.pdf (laatst geraadpleegd op 12 maart 2012).

Volgens de rechtbank zijn ISP's te beschouwen als tussenpersonen wiens diensten worden gebruikt voor auteursrechtsschendingen. Deze tussenpersonen kan het bevel worden gegeven de aangeboden diensten (toegang tot de websites) te doen staken. Daarbij wordt de L'Oréal/Bay-zaak aangehaald.⁷³ Wel blijkt uit deze zaak dat een juist evenwicht moet worden verzekerd tussen de grondrechten en belangen van alle betrokkenen. De rechtbank heeft de betrokken grondrechten afgeogen om een evenwicht te weeg te brengen tussen enerzijds het intellectuele eigendomsrecht van de rechthebbenden en anderzijds de vrijheid van informatie te ontvangen of te verstrekken van de abonnees, en de vrijheid van ondernemerschap van Ziggo en XS4ALL.⁷⁴

Met betrekking tot het subsidiariteitsvereiste van de maatregel overweegt de rechtbank dat er voorgaand acties zijn ondernomen tegen de beheerders en hostingproviders van The Pirate Bay, maar dat deze vooralsnog niets hebben opgeleverd. De website van The Pirate Bay is nog steeds online. Het treffen van rechtsmaatregelen tegen de duizenden individuele gebruikers van de illegale website is naar het oordeel van de rechtbank geen minder ingrijpende maatregel.⁷⁵ Een soortgelijke problematiek speelt bij illegale kansspelwebsites. Ook daar bestaat de kans dat beheerders niet reageren op boetes van de autoriteit en hostingproviders al dan niet in het buitenland weigeren de website offline te halen of voor Nederlanders te blokkeren.

Proportionaliteit

Met betrekking tot het proportionaliteitsvereiste overweegt de rechtbank dat de rechthebbenden hun recht en belang hebben in de bescherming van hun auteursrechten en naburige rechten. Voldoende is vastgesteld dat de rechthebbenden door The Pirate Bay inkomsten misloopen. Daarvoor wordt door de rechtbank een onderzoek van TNO dat is uitgevoerd in opdracht van Stichting BREIN aangehaald. Het beperkte belang van abonnees om kennis te nemen van het auteursrechtbeelden. Daarbij neemt de rechtbank in aanmerking dat het gaat om het blokkeren van de toegang naar een website waarvan de beheerders door de rechtbank Amsterdam reeds zijn veroordeeld om de website ontoegankelijk te maken voor Nederlanders.⁷⁶

Het argument dat de maatregelen tot te hoge kosten zouden leiden voor ISP's neemt de rechtbank niet zonder verdere onderbouwing over: "In het licht daarvan kan zonder nadere toelichting, die ontbreekt, niet worden aangenomen dat die aanpassingen wel grote organisatorische spanningen vergen of hoge kosten meebrengen."⁷⁷

Samenvattend met de vraag of de maatregel proportioneel is moet worden nagegaan of de maatregel voldoende effectief is. Hoewel de maatregelen zeer eenvoudig te omzeilen zijn is de verwachting dat een deel van de gebruikers niet de moeite neemt de website te omzeilen en stoppen met het gebruik van de website of overstappen op een andere dienst aanbieder. In de uitspraak BREIN vs. Ziggo en XS4ALL heeft de vermeende ineffectiviteit van de maatregel niet geleid tot het oordeel dat een filtermaatregel disproportioneel is. De Rechtbank geeft aan dat er 'ongewijfd' abonnees zullen zijn die de blokkering weten te omzeilen, maar dat dit zonder verdere onderbouwing onvoldoende grond is om de gevorderde blokkades af te wijzen. De rechtbank overweegt verder: "De blokkades zullen in ieder geval een extra barrière betekenen. Dat

⁷³ HvJ EU 12 juli 2011, C-324/09, LNW BR3605, (L'Oréal/Bay).

⁷⁴ Zie rechtsoverweging 4.50.

⁷⁵ Zie rechtsoverweging 4.21.

⁷⁶ Rechtsoverweging 4.28.

⁷⁷ Zie overweging 4.31 en 4.32.

blijkt reeds uit de omstandigheid dat in Italië, getuige de door Brein overgelegde en niet weersproken stukken, nadat de toegang tot The Pirate Bay was geblokkeerd, in enkele maanden het aantal bezoekers van The Pirate Bay afnam van 140.000 naar minder dan 10.000 unieke bezoekers per dag. Een zelfde trend valt te zien bij de blokkade in Denemarken, zoals Brein onweersproken heeft gesteld.⁷⁸

Eerder is aangegeven dat in zowel België als Frankrijk nadrukkelijk wordt overwogen websites te filteren op basis van zwarte lijsten die aan access providers worden opgelegd. De uitwerking daarvan en eventuele rechtszaken naar aanleiding daarvan moeten nog worden afgewacht. In Nederland is het filteren van kinderpornografie op basis van zwarte lijsten gestaakt wegens de geringe effectiviteit van de maatregel.⁷⁹ Dat het filteren van kinderpornografie met zwarte lijsten niet effectief is betekent echter niet automatisch dat het filteren van kansspelwebsites geen effect heeft. Anders dan in het geval van kinderpornografie zijn kansspelwebsites veel beter zichtbaar en kan wellicht minder gemakkelijk van domeinnaam worden gewisseld, omdat mensen er op rekenen een bepaalde aanbieder op een bepaalde website kunnen bereiken. Dit is ook in het commerciële belang van de aanbieder. Echter, onze verwachting is dat in de samenleving nog minder draagvlak is voor een dergelijk vergaande maatregel voor de bestrijding van kansspelen dan dat er was voor de bestrijding van kinderpornografie. Vergelijken met kinderpornografie betreft het een minder ernstig delict. Bovendien is naar onze mening het eenzijdig opleggen van een zwarte lijst van illegale kansspelwebsites aan ISP's zonder voorafgaande procedure en met weinig waarborgen disproportioneel, zeker vergeleken met het alternatief waarbij slechts als uiterste maatregel individuele websites ontoegankelijk worden gemaakt. Onze verwachting is dat deze handhavingsmaatregel de juridische toets niet zal doorstaan. De omzeilingstechnieken zijn daarnaast evengoed toepasbaar en de vraag wie de kosten zou moeten dragen is niet afdoende beantwoord.

Netneutraliteit

De filterverplichting is niet in strijd met netneutraliteit. De rechtbank overweegt hieromtrent als volgt: "Nog daargelaten dat de betreffende bepaling nog geen geldend recht is, valt een bevel tot blokkering van een IP-adres of domeinnaam(sub)domein onder de in artikel 7.4a lid 1 sub d genoemde uitzondering dat een internet service provider een dienst op het internet mag belemmeren ter uitvoering van een wettelijk voorschrift of rechterlijk bevel."⁸⁰ Naar onze mening is deze overweging correct.

Onzes inziens treedt met de filterverplichting wel een belangrijk neveneffect op. Internet zoals burgers dat tot dusver hebben ervaren is grotendeels ongefilterd. Met de filtermaatregel en mogelijk toekomstige filtermaatregelen voor auteursrechten en eventueel met betrekking tot illegale kansspelen en andere strafbare of anderszins illegale feiten wordt het vrije internet en daarmee de toegang tot ongefilterde informatie in toenemende mate beperkt. Op de lange termijn kunnen dergelijke maatregelen tot gevolg hebben dat in Nederland een ander gefilterd internet wordt aangeboden dan in andere landen. Virtuele grenzen worden daarmee als het ware opgetrokken en daarmee wordt tevens een signaal gegeven aan andere landen die Nederland van het belang van een vrij en open internet probeert te overtuigen.

⁷⁸ Overweging 4.35.

⁷⁹ Kamerstukken II 2010/11, 32.500 VL, nr. 86. Hierbij dient te worden opgemerkt dat kinderpornografie zich voor een groot deel op de minder zichtbare delen van internet en via ruilhandel wordt verspreid.

⁸⁰ Zie overweging 4.45.

Generaliseerd moet worden dat de zaak BREIN/Ziggo en XS4ALL een civielrechtelijke zaak betreft, waar de wettelijke grond voor de blokkering/filterverplichting in auteursrechtwetgeving ligt. De uitspraak is daarom niet één op één toepasbaar voor kansspelwetgeving, maar de overwegingen in de zaak zijn wel degelijk relevant. Daarnaast bestaat de kans dat het vonnis in hoger beroep of cassatie vernietigd wordt en dat de zaak naar het Hof van Justitie wordt verwezen door middel van een prejudiciële vraag. Onze indruk is dat het vonnis weloverwogen is en juridisch beargumenteerd kan worden dat een filtermaatregel mogelijk is. Het vonnis schepst een precedent voor filterverplichtingen bij andere Nederlandse ISP's.

2.5.1.3 Tussenconclusie m.b.t. filteren en Notice and Take Down (NTD)

De Ksa kan net als iedereen een verzoek tot NTD doen van websites met onmiskenbaar onrechtmatige inhoud. Nederlandse hostingproviders bepalen vervolgens zelf of de website ontoegankelijk wordt gemaakt. Laten zij dat na, dan kan eventueel een procedure worden ingesteld. Overwogen kan worden een NTD-bevel in de nieuwe Wok te creëren voor illegale kansspelwebsites. Onzes inziens zal daarbij de mogelijkheid gecreëerd moeten worden dat een belanghebbende om een voorlopige voorziening kan vragen bij de bestuursrechter. Op die manier kan toch nog een rechterlijke toets plaatsvinden voordat de ingrijpende maatregel wordt opgelegd. Een NTD-bevel in bestuurswetgeving zal bij creatie het eerste bevel in zijn soort zijn en heeft daarmee een grote maatschappelijke impact. Na een succesvolle NTD-procedure is het van belang dat het succes goed gecommuniceerd wordt. Mogelijk zullen andere soortgelijke niet-vergunninghouders hun bedrijvigheid op de Nederlandse bodem heroverwegen. Anderzijds is de kans aanwezig dat de actie geen effect heeft, omdat de servers van de niet-vergunninghouder van online kansspelen simpelweg naar een andere hostingprovider in het buitenland worden verplaatst. De kansspelwebsite blijft dan online staan of is slechts voor korte tijd offline.

Filtermaatregelen op basis van zwarte lijsten worden bijvoorbeeld in België en Frankrijk overwogen. De juridische haalbaarheid daarvan – zeker als met zwarte lijsten wordt gewerkt – is discutabel. Voor de maatregel is een expliciete bevoegdheid in de Wok vereist en de maatregel kan pas met de mogelijkheid van rechterlijke tussenkomst worden opgelegd als andere handhavingsmethoden niet hebben gewerkt. Het is de vraag of de grondslag kan worden gecreëerd aangezien de Tweede Kamer eind december 2011 een motie aangenomen waarin de regering wordt opgeroepen geen websites bij ISP's te blokkeren.⁸¹ In het achterhoofd moet worden gehouden dat de filtermaatregel relatief gemakkelijk kan worden onzield en de toegevoegde waarde van een dergelijke filter dus beperkt is. Wel kan de overheid uit de BREIN/Ziggo en XS4ALL-uitspraak afleiden dat het juridisch mogelijk is een filtermaatregel aan ISP's op te leggen. Een zwarte lijst van illegale kansspelwebsites door ISP's geblokkeerd moeten worden maakt een grotere inbreuk op de betrokken rechten dan één individuele website die moet worden geblokkeerd.

⁸¹ Kamerstukken II 2010/11, 29.838, nr. 44 (gewijzigde motie Kamerlid Verhoeven): "Overwegende dat deze maatregel, de vrijheid van meningsuiting, de privacy van de internetgebruiker aanast, de innovatie beperkt, de ISP's tot politieagent maakt" en "overwegende, dat het beëindigen van de publicatie van onrechtmatige informatie via een notice-and-takedownbevel hier volledig los van staat". De motie werd aangenomen naar aanleiding van een Kamerdebat over het downloadverbod over hetgeen de Kamer zeer kritisch was. In relatie tot het handhaven van het downloadverbod werd tevens een filter bij de ISP overwogen.

- Uit The Pirate Bay-, Sabam/Sacrett-, Sabam/Netlog-, L'Oréal/BeBay-zaak en eerdere overwegingen van de staatssecretaris in de speerpuntenbrief Auteursrechten 20@20 en het conceptwetsvoorstel Computercriminaliteit II, kan worden afgeleid dat een dergelijke vergaande maatregel op een specifieke website slechts kan worden toegepast wanneer:
- Een onafhankelijke instantie heeft geoordeeld dat de website onrechtmatig/strafbaar is;
- NTD-verzoeken en andere maatregelen hebben geen effect hebben gehad;
- Een bevoegdheid tot blokkering in de onderliggende wetgeving bestaat;
- Het om specifieke websites gaat waarvoor geen Deep Packet Inspection nodig is;
- De in het geding zijnde belangen (het belang van handhaving van de desbetreffende regelgeving, ondernemersvrijheid, vrijheid van meningsuiting en het recht op privacy) zorgvuldig worden afgewogen.

Aan filtermaatregelen kleven zoveel nadelen in vergelijking met de beperkte voordelen dat onzes inziens andere handhavingsmaatregelen de voorkeur verdienen. Een interessant alternatief dat enigszins gerelateerd is aan een filtermaatregel is het verplichten tot ingebruikname van geolocatietechnieken voor het weren van spelers die uit Nederland komen door de kansspelaanbieders die geen vergunning hebben gekregen. Tevens kan overwogen worden dat dezelfde beleidsdoelen wellicht in voldoende mate kunnen worden bereikt met andere maatregelen, zoals het blokkeren van transacties bij financiële dienstverleners en online advertenties. Hier wordt in de volgende paragrafen op ingegaan.

2.5.2 Geolocatietechnieken

Verschuillende kansspelaanbieders weigeren al de toegang tot hun kansspelwebsite aan spelers uit landen waar online kansspelen verboden zijn met behulp van zogenaamde geolocatietechnieken.⁸² Met deze techniek wordt bepaald uit welk land, regio of stad een speler afkomstig is en met welke taal de speler communiceert, gebeurt aan de hand van het IP-adres van de speler (de accuratesse is circa 99%). Tijdens het bezoek aan de kansspelwebsite wordt het IP-adres van de bezoeker vastgesteld. Als de bezoeker uit Nederland komt kan deze vervolgens door de kansspelaanbieder worden geblokkeerd. Het IP-adres kan de kansspelaanbieders verder niet relateren aan de identiteit van de speler. De technologie wordt op grote schaal gebruikt en kent onder andere toepassingen door bedrijven voor de naleving van wet- en regelgeving.⁸³

Verplicht gebruik van geolocatietechnieken kan een aanzienlijk deel van niet-vergunninghouders ontmoedigen. Indien het niet wordt gebruikt om Nederlandse spelers te weren en zou door de Ksa een last onder dwangsom aan de illegale aanbieder kunnen worden opgelegd. Een kansspelaanbieder kan boetes voorkomen door de techniek voor Nederlanders in te zetten.

Afgevraagd kan worden of de inzet van dergelijke technologieën op de lange termijn zinvol is, door het gebruik van proxy servers, anonimiteitsdiensten en andere technieken waarbij de

⁸² Op verschillende Britse kansspelwebsites zoals Ladbrokes en UK Betting wordt geolocatietechnologie gebruikt van Quova Inc. Hierbij worden vooral spelers uit de Verenigde Staten geweerd. Labrokes weert bijvoorbeeld Nederlandse spelers middels deze technologie. Playtech (www.playtech.com), een van werelds grootste kansspel software ontwikkelaars, gebruikt deze technologie ook. Deze technologie wordt ook door financiële dienstverleners gebruikt zoals PayPal, GlobalCollect, Global Collect Services B.V., de Nederlandse GlobalCollect onderneming, is IDEAL Collecting Payment Service Provider (CPS) Certificate Holder. Voor meer informatie zie Currence website: <http://www.currence.nl/en-US/Aboutourproducts/LicenseesandCertificate/Pages/IDEAL.aspx> (laatst geraadpleegd op 12 maart 2012).

⁸³ Voor informatie over deze technologie: <http://www.quova.com/downloads/wp-gaming-compliance.pdf> (laatst geraadpleegd op 12 maart 2012).

